

אחד העם, האיש ה"מרכזי"

א

חיים נחמן ביאליק, שהשפיע השפעה עצומה ועמוקה על דורו־
דורנו, נהפך ממשפיע למושפע בשעה שנגש לאחד־העם.
ושירו הידוע "לאחד־העם" ישמש עדות נאמנה על כך.

בשיר זה, האחד והיחיד המוקדש לאיש בן־זמנו והנקרא על
שמו, ביקש המשורר ציור לדמותו של אחד־העם ולא מצא טוב
מ"פוכב". וביאליק, שידע היטב ערך כל מלה וכל ניב, שחרד על
כל אות, לפי שחצב כל ניצוץ מלפו, משורר "קמצן" זה נעשה פזרן
כשהגיע לאחד־העם וארבע פעמים בא המושג "פוכב" כשיר זה.
"ונצנץ פוכבך מורנו", "ואל תחת פוכבך היחידי
נזעקנו כולנו", "ובשבע דרכים אם נפוץ — יאספנו כוכבך",
ואחרון־אחרון — "ראינוך פוכב מרכזי הנוצץ ומקיף
גלגלו".

בזה נתן ביאליק את דמותו ומהותו של אחד־העם: פוכב

מרכזי.

ואם סוד אורו צפון ב"כוכביותו", טמון סוד פוחו ב"מרפזיותו".
הוא יצק מטבע של "מרכז רוחני" ובוה יצר מושג אשר מיצה
תפיסת־חיים עמוקה ובוה מצא תיקון לשאיפה כמוסה בלבנו. ובזכות
זה נעשה הוא עצמו כוח־ברכה מרכזי בחיינו ובספרותנו.
ימים רבים היה המרכז הרוחני שלו סלע של מחלוקת בחיינו.
וגם עתה עוד מסתייעים בו אנשים הרוצים להקטין את התפיסה
ולחצר את ההיקף של הבית הלאומי שלנו הנמצא בבנינו, עם כל
היסורים והחבלים הקשורים בו. אבל לאחר שעברו שנים וחריפות־
הוויכוח פגה, נראית תורתו של אחד־העם באור אחר.

קודם כל אין בשום אופן לבקש במשנתו הכשר להמעטת דמותה של הציונות, כי לא תמצא. הוא לא התנגד לציונות המדינית, משום שלא גרס אותה ולא האמין בה בכלל, אלא משום שראָה אותה כצעד שני או שלישי, אָךְ לא ראשון.

אָדם שכל תורתו היתה מיוסדת על ההתפתחות ושכל תפיסת-עולמו היתה תפיסת-רוח, לא יכול היה שלא להבהל משיטות שיסודן היה בתפיסה אַחרת.

יש אנשים ומנהיגים, שהדמיון ההיסטורי מצית בלבם אש כזו, שמפניה ידעכו כל אורות-ההווה והם מתחילים מתנבאים בהתלהבות גבוהה ובדבקות משיחית. אלה הן אותן הדמויות הבווערות והמבעירות, הנחוצות לו לעם נדפא ומיואָש פרגעי אפלה ויאוש.

לעומתם יש אנשים ומנהיגים, שהדמיון ההיסטורי עושה בנפשם את ההיפך. הוא משמש להם אָזהרה ועושה אותם פּפחים וזהירים. בכוח "עינים" ההיסטורית החודרת ומעמיקה הם רואים את כל הפחים והפחתות, הרשתות והתהומות הטמונים לרגליהם ולרגלי העם; והם עומדים ומהירים.

השכל הקר והחוש הריאלי הם המלאכים השומרים עליהם והם המדובבים את שפתותיהם.

נגד הקסמים והמקסמים של האמונה העוורת והרגשות המסתוריים הם מעמידים את הוד-הפלד וקשי-הברזל של המציאות הממשית, שגם היא אינה אלא גילוי של ההיסטוריה רבת-הפנים ורבת-הצבעים.

אנשים כאלה מכניסים שיווי-משקל למחשבה הלאומית, עושים שלום בין המציאות והחלום ומעוררים את העם לראייה נכונה ולהליכה ישרה בדרך שפולה חתחתים.

וכשם שנחוצים הראשונים, כן נחוצים האַחרונים. אלה ואלה שליחי אלהי האומה. הקולות השונים שלהם, הקוראים כל אחד לעבר אַחר, והצבעים הסותרים והמתנגדים יוצרים בהפכיהם שלמות ואַחדות.

ובין קצה לקצה מתהווה ונוצר המרכז. מלחמת הציונות הרוחנית של אחד־העם בציונות המדינית של הרצל היתה ותשאר מלחמה נשגבה בקורות ימינו ובתולדות רוחנו. ועתה נראה ביתר־בהירות את ההגיון, אפשר לומר: ההכרח, ההיסטורי, במלחמת־דעות זו.

עוֹנֵה־דמיון ויפִי־הרגש של חזוֹן־הרצל לקחו את לבו שבי. הם הראונו פסגות הרים שלא דרכנו עליהן זה כמה והבטיחו לנו חיים חדשים, שעליהם התגעגענו. ואילו כוח־ההגיון וחכמת־העתים של משנת אחד־העם למדונו לבחון ולבדוק, לנתח ולחדור לתוך סתרי המאורעות המתהווים, להשוות עבר הווה, להסיר את הלוט מעל פני חידות קדם ולראות את אשר לפנינו.

הרצל הסעיר את רגשנו. אחד־העם הדריך את שכלנו. הרצל משכנו ונשאנו למרחקים ולמרומים על פנפי הזוהר שלו. אחד־העם ריתקנו לשרשי הוויתנו ההיסטורית והתאָמץ בכל עוז לנטוע אותנו על אֲדמת חיינו.

לא רק את מטבע „המרכז הרוחני“ יצק ונתן באוצרנו, כי אם גם את ההכרה של „אחדות השורש הרוחני“ נתן בלבנו.

ושני האישים הגדולים האלה, השונים זה מזה בתכלית והרחוקים זה מזה כרחוק מערב ממזרח, פשוטו כמשמעו, שניהם כאחד נחוצים היו למסכת־חיינו, שניהם כאחד העשירו את מחשבתנו והרגשתנו, ושניהם נתמוגו בחיינו למזיגה אחת, של ברכה ושל פִּרְיוֹן.

ב

רעיון ה„מרכז“ בחייו ותורתו של אחד־העם הוא יותר מרעיון. זו היתה תפיסה יסודית, כמעט קנאית, כמעט אי־ראציֹנאליִת, של האיש אשר מצא את יקוד־נפשו ותיקוֹן־רוחו בנקודה אחת, היא נקודת־המרכז.

יש פילוסופים והוגים הרואים ותופסים את העולם דרך היחיד או דרך המעמד. אחד־העם רָאָה ותפס את העולם דרך האומה. בִּיחִידָה זו נתגבשה ונתגלתה לו נשמת העולם המאורגן בחברה.

אברי הגוף של האדם חיים וקיימים, פועלים ומפרים את חייו בזכות הנשמה; ובני-האדם היחידים והבודדים בעולם הגדול נעשים ישות אחת ושלמה בזכות האומה, שהיא אישיות העולם, וממילא גם נשמתה.

הוא לא ביטל חלילה את ערך הפרט ולא כיפה את שמשו של היחיד, אבל מתוך חפץ למצוא משען לתורתו ולתפיסת-החיים שלו הכניעו תחת כלל האומה. ואפשר לומר, שאת כל מידותיו ותכונותיו של היחיד ייחס לאומה. ולאחר שאתה נכנס לעולמו של אחד-העם, כפי שהוא משתקף בספריו, מופיעה האומה בדמות כל-כך אינדיבידואלית, בציור כל-כך מסומן ומגובש, עד שנדמה לך באמת, פי אותו כלל גדול, הקרוי אומה, והמחובר ומלוכד ממיליוני יחידים, שכל אחד מהם הוא עולם בפני עצמו. פי אותו כלל גדול הוא אישיות אחת, שלמה בתכלית, שאין פרץ בין חלקיה ואין פירוד בין אבריה. כמעט דמות שירית, שחזה משורר בחזונו. וכשהוא מבאר לנו במנוחתו הפילוסופית, הרצופה ליריות דקה וטמירה, כיצד נבלע ה"אני" הפרטי ב"אני" הלאומי, אנו הולכים אחריו מוכנים לקבל את דעתו.

"וכששואל היחיד — אומר אחד-העם במאמרו "בשר ורוח" — למה אני חי? הרי תשובה מוכנה לפניו: "בשביל קיומו והצלחתו של הכלל, שאני אחד מאישיו. למה אני מת? בשביל לפנות מקומי לאישים חדשים, שיחדשו צורתו של הכלל ולא יתנו לו להקפא ולהשאר לעולם במצב אחד".

ובאותה פשטות חסודה ומכנעת הוא ממשיך לאמר: "וכשהיחיד מחבב את הכלל כ'נפשו' ושואף להצלחתו של זה כאילו היתה הצלחתו האישית (ההטעמה שלי. — מ. ר.) — הרי לבו מוצא כאן את סיפוקו ואינו מרגיש עוד כל-כך את המרירות שבחייו האישיים, בהיותו מכיר את התכלית, שבגללה הוא חי וסובל".

בהגדרה זו יש הרבה יותר אמונה מחקירה ויותר שירה מפילוסופיה, אבל פלום אין זו דרכם של כל נאמני החושבים

והחוזים האנושיים? כלום אפשר ל"הוכיח" את צדקת חיי־נצח בהוכחות אחרות יותר ברורות? וכלום אפשר ל"הוכיח" את מציאותו של אל עליון בראיות יותר חותכות ומוחשיות?
 ובכל זה אָנו מאמינים באותם הדברים שאין להם הוכחה שכלית ובאותם המצויים העליונים שאין להם דמויות הגוף. ולא רק מאמינים בהם, פי אם גם מרגישים אותם, פי "מבשרנו נחזה".
 פה נוגעת המחשבה, שכוחה ב"בהירותה", בשולי ההרגשה, שעוזה בסודיותה.

ואַחד־העם, בעל "שלטון השכל", לא יכול אָף הוא לעשות את דרכו הארוכה והקשה בלי עזרתו של אותו מאור פנימי, המלווה אותנו בכל דרכינו והפא לעזרתנו בכל שעה שאין השכל המוגבל עומד לנו.
 ובכוח ראייתו העמוקה, אשר עזרה לו לשכלו הבהיר, תפס וקבע במרכז חיינו את מושג ה"אני הלאומי".

ג

"אני" לאומי זה ומושג ה"מרכז" הם שהכניסו חיות מיוחדת לתורתו. פי בהם נתגלתה האישיות היוצרת שבהוגה־דעות וסופר־לוחם זה.

פי מי שמפיר במרכז, ממילא מפיר גם בהיקף — ואין הדבר דורש הוכחות יתירות, פי בלי היקף מה מקום יש למרכז?
 "וכשם שלא יצויר אָב בלי בנים — אומר אַחד־העם ב"ילקוט קטן" (מלים ומושגים) — כך לא יצויר, מרכז' בלי, היקף', וכשם ש'אָב' הוא אָךְ אָב ביחס לבניו ואינו אלא, פלוני' ביחס לשאָר בני־אדם, כך, מרכז' הוא מרכז אָךְ ביחס להיקף התלוי בו, אבל ביחס לכל מה שמחוץ להיקפו, אינו אלא, נקודה' סתם, בלי חשיבות מיוחדת".

והדברים ידועים.

אלא מהו החידוש שיש ב"מרכזיות" שלו?
 החידוש הוא בורִימת המרץ וריכוזו בנקודה אַחת. וזו נקודת־אחיזה ליצירה.

אחד-העם רצה במרפז רוחני לא משום שמסתפק במועט היה או שלא היה לו די דמיון לראות בעיני-רוחו מרפז מדיני ליהודים בארץ-ישראל, אלא משום שדאג ל"אחדות השורש הרוחני", ומשום שחפץ למצוא נקודת אחיזה ויצירה לרוח הלאומי, ליהדות היוצרת.

הוא ידע יפה, שמרפז לאומי או רוחני אין פירושו: "מקום שאין בו לא אכילה ולא שתיה, לא מסחר ולא אומנות, אלא בני-אדם יושבים וכותבים ספרים ונהנים מזיו כשרונם הספרותי".

"אלא מה הוא, רוחני' — ללמדך, שהיחס הזה של מרפז והיקף בין ארץ-ישראל וארצות-הגולה יהיה מוגבל בהכרח רק בחיי-הרוח: ההשפעה של המרכז תחזק את ההפרה הלאומית בגולה, תטהר את הרוחות משפלות הגלות ותמלא את החיים הרוחניים תוכן לאומי אמתי וטבעי, לא כאותו התוכן המלאכותי, שאנו ממלאים בו את הריקות עכשיו. אבל מעבר לגבול הרוח, בכל אותם היחוסים (היחסים) האי-קונו-מיים והמדיניים, התלויים קודם כל בתנאי המקום והסביבה הקרובה, שהיא היוצרת אותם בצלמה' — — — לא יהיו ענפי החיים האלה קשורים בחיי המרפז..."

וממילא יודע ומבין הוא, שעם-ישראל בארץ-ישראל צריך לחיות חיים טבעיים, לעסוק בחקלאות כבתורה, במסחר כבתרבות. וכן רואה הוא את הצורך ברוב יהודי בארץ-ישראל, כי דו-שלטון של שני עמים אינו אפשרי.

ואם אין דעתו נוחה ממושג "מדינת היהודים", אין זה חלילה משום שגדול הוא מושג זה יותר מדי בשביל תפיסתו ושאיפתו, אלא משום שקטן הוא מכל אלה.

"ההיסטוריה מלמדת אותנו — אומר אחד-העם — פי בימי מלכי בית הורדוס היתה ארץ-ישראל אָמנם, מדינת היהודים, אבל הקולטורא הלאומית היתה בזויה ונרדפת, והמלכות עשתה כל מה שפיכלתה בשביל לטעת בארץ את הקולטורא הרומית ובזוזה כחות האומה לבנין היכלי אלילים ובתי קרקסאות וכו'". לא בזה

ירצה אחד־העם, פי „מדינת יהודים פזו תהיה סם המות לעמנו ותשפיל רוחו עד עפר“. אלא במה הוא חפץ? „בקולטורא לאומית שתגיע למדרגה כזו, פי היא עצמה תקים אנשים מ בני ה שיהיו מוכשרים להשתמש בשעת הכושר בשביל ליסד שם (בארץ־ ישראל) גם „מדינה“ — לא רק מדינת־יהודים, פי אם מדינה יהודית באמת“.

הרי שלא למעט בא מרכז רוחני זה, כי אם לרבות; לא להקטין, אלא להגדיל.

אלא שהדגיש את השיבותו לשם יצירת נקודת אחיזה, לשם יסוד מרכז שנוכל לחקותו.

נאמן לשיטתו ולתורת המרכז שלו, פחיי הנפש ובחיי החברה, רצה למצוא את נקודת־היקוד, את הלב, את הנשמה, שמהם יצא השפע המבורך והיוצר.

רצה למצוא — ומצאנו במרכז הרוח, שקרא לו גם „מרכז החיקוי הקדמוני“.

ב„חיקוי והתבוללות“ באר את הענין יפה־יפה וממנו רמזים ופלגי אור של מחשבה לכמה וכמה הנחות ומסקנות.

הוא מתעמק בחקר נפש האדם והאומה בעניני חיקוי, שהוא מידה אנושית טבעית ונצחית, ובעניני התבוללות, שאף היא הופעה מצויה מאוד, ביחוד בעמי־מיעוט. ובתחמו תחומים בין החיקוי וההתבוללות, הוא מבקש ומוצא את המרכז שאליו יהיו מכוונים כיווני־החיקוי. ומשום שהוא ירא מפני ההתפרדות שלנו יותר משהוא ירא מפני ההתבוללות שלנו (יותר משאנו מתבוללים אנו מבוללים) הוא ממריץ אותנו לחקות לא את מרכז־הנכר, שבהם אנו חיים, פי אם את „מרכזי החיקוי הקדמוני“ שלנו עצמנו. פירוש הדבר שוב: עלינו לכוון את לבנו לארץ־ישראל, פדי שלא ניעשה שבטים בודדים חלילה, אלא אומה אחת ומאוחדת, החיה בכוח־עצמה והמחקה מתוך התחרות. ודרך השלב הזה אנו עולים ומגיעים למדרגה הגבוהה של יצירה עצמית לאומית.

יצירה לאומית, אך לא מתבודדת ולא מבודדת, כי אם שותפת וחברה ליצירה העולמית.

ואחד־העם זה, שנגדו נלחמו ה"צעירים" עם ברדיטשבסקי בראש, ולא בלי צדק, בשל יהדותו המוגבלת ובשל צמצום תחומי ההשפעה האנושית, אחד־העם זה, שלא הכיר בזכותה, או לא הרגיש בטעמה, של השירה החפשית, זה שלא קבל את טשרניחובסקי, — אחד־העם זה עצמו כתב דברים המפליאים בחידושם פשאנו שומעים אותם יוצאים מפיו.

הלא כה דבריו ב"חיקוי והתפוללות":

"אלמלי היו אותם הזקנים' שתרגמו את התורה ליונית בשביל יהודי מצרים, מתרגמים עם זה גם את אפלטון לעברית בשביל יהודי ארץ־ישראל, כדי לעשות את הכת הרוחני של היונים לקנין עמנו בארצו ובלשונו, אז קרוב להאמין, פי גם בארץ־ישראל היתה ההתבטלות עוברת להתחרות, ובאופן עוד יותר נעלה ויותר נכבד להתפתחות רוח־ישראל העצמית, וממילא לא היו קמים אז בעמנו, פוגדים מרשיעי ברית' ולא היה לו אולי צורך בחשמונאים ולא בכל אותן התולדות הרוחניות, שסבתן הראשונה מונחת בזמן ההוא, ומי יודע אם לא היתה גם ההיסטוריה כולה של המין האנושי פוחרת לה אז דרך אחרת לגמרי".

הרחבה כזו ו"התפרצות" כזו מגדרו אינן יתומות במאמריו, וכל אחת מהן מעידה על עולמיותו ואנושיותו שערכו מלחמה חשאית ועמוקה בלאומיותו ויהדותו. ואם בכל זה לא היו דברים ואמרות כאלה אלא יוצאים מן הכלל, הרי זה משום עוז־רוחו וחוסן־אפיו של האיש אשר ידע לא רק לשעבד את כוכבי לווייתו בכוח נעלם לנתיבו, כי אם גם משום שידע לשעבד את כוחות נפשו הוא, שהיו אצים לפזור במרחקים, למרפזו שבפפזו.

היה בכל אופן הרגשתו ומחשבתו, בכל דרך פתיבתו והרצאתו מאותה גורליות סודית, הגוזרת על כבישת היצר והחותכת את הלב באכזריותה. הוא עצמו היה יותר רך ויותר רגיש מכפי שהוא מרשה להראות בפנינו, אבל שליחות כבדה מאוד הוטלה עליו,

ולשמה דיבא את הרצונות השונים אשר תססו בו. הוא כבש את יצריו שהיו יכולים לקרוע ולסע גם את לבו. אבל הוא היה מאותם האישים אֲדִיר־הפּוּח שידע למשול על דעות אחרים ועל דעות עצמו. הוא היה מאותם יחידי־הסגולה שנבחרו להיות מורים לילידי בינים בשעת תוהו ובוהו.

אלמלי לא עמד בכל פוחו הוודאי והקר, היה מאבד חלילה את עולמו. אלמלי „נתרפך“, וודאי שלא היה מתמעט ערך עבודתו הספרותית, אבל אָז היה נשאָר רק סופר, ולוא גם סופר מן המין המעולה ביותר.

אבל מפיון שעמד בקשיו ונשאָר כל ימיו מיושב ומזהיר, קר ומנתח, אין עוד פוחו וירושתו מצטמצמים בגבול הספרות בלבד. בכוח אישותו הפכירה, בחוסן אמתו שלא ידעה תנודות, בעוז מנהיגותו הרוחנית, שחדרה לפני ולפנים — בזכות כל אלה נעשה הסופר והמנהיג של הדור, יוצר הציונות הרוחנית ואבי המחשבה הלאומית בתקופת התחיה החדשה שלנו.